KÖL TİGİN VE BİLGE KAĞAN YAZITLARINDA YER ALAN ORTAK METİNLERDE ÜNSÜZLERİ KARŞILAYAN KARAKTERLERİN KULLANIMIYLA İLGİLİ KARŞILAŞILAN FARKLILIKLAR

Osman MERT*

Özet

Köl Tigin yazıtının güney yüzünün 1-11. satırları ile doğu yüzünün 1-30. satırları arasında yer alan metin, üç yıl sonra Bilge Kağan yazıtının kuzey yüzünün 1-8. satırları ile doğu yüzünün 2-24. satırları arasına, cümleler ve kelimeler büyük oranda korunarak, birtakım değişikliklerle aktarılmıştır. Bu aktarmada dikkati çeken en önemli noktalardan biri de aynı kelimelerin yazımında kullanılan ünsüzleri karşılayan karakterlerdir.

"Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında Yer Alan Ortak Metinlerde Ünsüzleri Karşılayan Karakterlerin Kullanımıyla İlgili Karşılaşılan Farklılıklar" adlı bu çalışmayla, üç yıl içinde dilin özelliklerinin, yazının geleneklerinin pek değişemeyeceği gerçeği dikkate alınarak, Köktürk yazı sisteminin ünsüzleri karşılayan karakterleri kullanma konusundaki esnekliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kağan Yazıtı, Köktürk Yazı Sistemi, Ünsüzler

1. Giriş: (Köktürk Yazı Sistemi)

Bir toplumda, kültür geliştikçe, ulaşılan kavram ve kavram ilişkilerinin sayıları da artar. Toplumun kaynak alfabesinin (source alphabet) anlam inceliklerini ifade etmek üzere kavram sayısı bakımından zenginleşmesine neden olan bu durum, doğal olarak o toplumun kod alfabesinde ifadesini bulacağı diline de yansır (GEMALMAZ: 1982, 26).

Kaynak alfabesinde yer alan her farklı kavram için farklı bir işaret seçmeyi gerektiren paradigmatik imkânlar, kod alfabesinde kullanılan işaretlerdeki öge ve ögelerin birbirlerine göre birleştirilme ve bulunma durumlarının sayısını artırması yüzünden bir noktadan sonra (Çince gibi dillerin imlasında görüldüğü gibi) yetersiz kalır ve yeni kavramları işaret etmek üzere, bir çeşit sentagmatik imkân[1] kullanma olarak görebileceğimiz, kod alfabesinin işaretleri olan ideogramların birleştirilmesi kaçınılmaz olur. Söz konusu durum Köktürk yazı sisteminin gelişiminde de farklı değildir: Türk kültür coğrafyasında kaya üstü tasvirden fonetik alfabeye Köktürk yazı sisteminin gelişimini büyük ölçüde takip etmek mümkündür. Kavram yazısının ilk basamağı olarak kabul edilebilecek kaya üstü tasvirler, kavramların işaretlenmesi / kalıcılığının sağlanması ve gelecek nesillere aktarılması itibarıyla sosyal ve kültürel açıdan büyük önem taşır. Türk boylarının yaşam biçimleri, inanç sistemleri, dünyayı algılama biçimleri ve estetik anlayışları hakkında değerli bilgiler taşıyan kaya üstü tasvirler, dönemlerine ait canlı türlerini, kültürün ve inanç sisteminin söz konusu canlıları algılama biçimini (bk. ALYILMAZ: 2002, 613-615; MERT: 2007, 233-254; EREGDENDAGVA: 1977, 28) de yansıtır. Bütün bu özelliklerine rağmen, tamamına yakını kutsal alanlarda bulunan ve inanç sistemi çerçevesinde yapılan kaya üstü tasvirler, Türk kültürünün ulaştığı soyut ve somut kavramların sadece küçük bir kısmını temsil eder.

Türk kültürünün zamanla ulaştığı kavram sayısının artması ve yazılı iletişim ihtiyacının da bir sonucu olarak daha önce genellikle dini ihtiyaçlar çerçevesinde kullanılan kaya üstü tasvirler *mevcut hâliyle* hem ekonomik değildir, hem de hayatın diğer alanlarını ifade etmekte yetersizdir.

* *Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Erzurum-Türkiye, omert@atauni.edu.tr*

[1] Sentagmatik imkânlar, daha önce paradigmatik imkânlar kullanılarak kodlanmış kavram halindeki dil ögelerini (monémes) belirli prensiplere göre bir dilin bütününde kullanılabilecek daha alt yapıdaki ve mümkün olduğu kadar az sayıdaki kod alfabesi ögelerine ayırmak; sonra da gerek daha önceki, gerek sonradan kaynak alfabesinde yer almış ve alacak kavramları söz konusu prensiplere uygun olarak bu az ögeli kod alfabesini kullanarak temsil etmek şeklinde yorumlanabilir (GEMALMAZ: 1982, 26) .

Dolayısıyla Türk yaşayış ve inanışının ürünü petroglifler tarihî süreçte yazı dilinde birim zamanda en az çaba ile en fazla mesajı iletme amacına bağlı olarak taşıdıkları bilgiye göre çok daha ekonomik mesaj vasıtaları olan damgalara / kavramsal yazıya geçişi zorunlu kılmıştır.

Köktürk alfabesi oluşum aşamasında ikinci kültürlerden etkilenmiş olabilir. Ancak Dr. Cengiz ALYILMAZ'ın başkanlığını yürüttüğü "Türk Kültüründe Yazı Kavramının Gelişimi" adlı proje kapsamında yapmış olduğumuz alan araştırmalarında, yazıdan önce ve sonra Köktürk harflerinin damga olarak kullanılan örneklerini kutsal alanlarda, mezar taşlarında, dikili taşlarda, arkeolojik buluntularda, çeşitli kullanım eşyalarında… tespit etmiş olmamız, bu alfabenin Türk damgalarıyla ilişkisinin teyit edilmesi bakımından önemlidir. Özellikle inanç sistemi kapsamında binlerce yıl aynı amaçla kullanılan kutsal alanlardaki kaya üstü tasvir, damga ve Köktürk harfli yazılar, "Köktürk yazı sisteminin" birbirini dengeleyen ekonomi ve anlaşılabilirlik kanunlarının etkisi altında, birim zamanda mümkün olduğu kadar az enerjiyle, mümkün olduğu kadar çok ve eksiksiz mesaj kodlayıp iletme (GEMALMAZ: 1982, 28-35) amacı çerçevesinde geliştirildiğini göstermektedir (bk. ALYILMAZ: 2007, 1-10; EMRE: 1933; GUZEV: 2001, 211-220; GUZEV-KLYAŞTORNIY: 1995, 27-33; LİVŞİTS: 2000, 37-50; TEKİN: 1981, 27-37; TEZCAN: 1981, 39-43; TUNA: 1994, 207-222; DURMUŞ: 1997, 87-100; NICKEL:1973, 165-173; VÁSÁRY: 1995, 51-59; VASİLYEV: 1995, 61-66; TRYJARSKİ: 1995, 35-42).

1.1. Köktürk Alfabesindeki Ünlüler:

Tablo 1: Köktürk alfabesindeki ünlüler:

	Yuvarlak		Düz	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	o	u	a	ı
İnce	ö	ü	e	i

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, Köktürk alfabesinde yuvarlak ünlülerin kalınlık ve incelik özellikleri işaretlenirken, genişlik ve darlık özellikleri; düz ünlülerin ise darlık ve genişlik özellikleri işaretlenirken, kalınlık ve incelik özellikleri ayrıca işaretlenmemiştir. Dolayısıyla bu uygulama, Köktürk alfabesini geliştirenlerin "enformasyon teorisi bakımından Türkçenin kök ve kökenlerinde ünlülerin kalınlık-incelik özellikleri üzerine düşen bilgi yükünün[2], ünlülerin darlık-genişlik özellikleri üzerine düşen bilgi yükünden daha fazla olduğu (GEMALMAZ: 1988) bilgisi"ne sahip olduklarını göstermektedir. Köktürk alfabesinde düz ünlülerin kalınlık ve incelik özelliklerini kendilerinden önce kullanılan ünlülerin ve ünsüzlerin kalın ya da ince özelliklerinden (kalınlık incelik uyumundan) hareketle belirlemek çoğunlukla mümkündür. Ancak Türkçe'de darlık-genişlik uyumu diye standart bir uyum olmadığı için dilin bu konudaki genel eğilimi dikkate alınsa bile özellikle ilk hecede yuvarlak ünlülerin dar mı, geniş mi olduklarını günümüzde tespit etmek güçleşmektedir. Ancak, yuvarlak ünlülerin genişlik ve darlık özelliklerinin işaretlenmemiş olması, (kalın ve ince şekilleri işaretlenmemiş olan ünsüzlerin yer aldığı) kelimelerdeki düz ünlülerin kalın ya da ince özelliklerinin ayrıca belirtilmemiş olması, ağız ve şive seviyesinde yuvarlak ünlüleri genişlik ve darlık; düz ünlüleri kalınlık ve incelik bakımından farklılık arz eden kelimelerin aynı yazılmasına rağmen ağıza ya da şiveye göre farklı okunmasını sağlamıştır. Bu durum farklı ağız özelliklerine sahip boyların bir araya gelmesiyle oluşan Köktürk ya da Uygur kağanlığı yapısına da son derece uygun bir model oluşturmaktadır.

Köktürk alfabesinde ünlülerle ilgili bir diğer uygulama da sondaki ünlüler hariç diğer ünlülerin kelimede işaretlenip işaretlenmemesidir. İlk hece dışında ünlülere ait **kalınlık incelik** ve **düzlük yuvarlaklık** femlerinin yansızlaşması, ikinci ve daha sonraki hecelerin ünlülerinin ilk hece ünlüsü ile **kolaylık kanunu** gereğince **kalınlık incelik** ve (genellikle kök ve gövde seviyesinde) **düzlük yuvarlaklık** bakımından benzeşmesi ve giderek **genişlik darlık** feminin de yansızlaşması Köktürk yazı sisteminde ünlülerin işaretsiz kullanılmalarını sağlayan nedenlerdendir (GEMALMAZ: 1982, 85).

[2] Bilginin ölçülmesi konusunda bk. GEMALMAZ: 1982, 42-47.

Ünsüzlere göre ünlülerin sayısı az olmasına rağmen, Türkçenin, en fazla (CV = ünsüz + ünlü) yapısındaki hece tipini tercih etmesi nedeniyle ünlülerin dildeki geçiş sıklığı daha yüksek olduğundan üzerlerine düşen bilgi yükü ünsüzlere göre çok daha azdır (GEMALMAZ: 1982, 85). Zira anlam yükünün büyük oranda ünsüzler tarafından taşındığının farkında olan Köktürkler, bir kod içerisinde bir ünlünün belli bir yerde bulunma ihtimalinin arttıkça (yani 1'e yaklaştıkça) bilgi değerinin azalacağının (yani Ø'a yaklaşacağının) da bilincindedir. Bu nedenle uygulamada çok ciddi oranda farklılıklar görülse de özellikle geçiş sıklığı yüksek kelimelerde mümkün olduğu kadar ünlülerden tasarrufa gidilmiştir. Aradan geçen zamanın fazla olması dolayısıyla bu uygulama, günümüz açısından birtakım anlaşılabilirlik sorunlarına yol açsa da konu kendi dönemindeki toplumsal uzlaşı çerçevesinde değerlendirildiğinde bir problem arz etmeyebilir.

1.2. Köl Tigin ve Bilge Ka an Yazıtlarının Ortak Metinlerinde Kullanılan Ünsüzler:

Tablo 2: Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının ortak metinlerinde kullanılan ünsüzler ve geçiş adetleri:

İnce	Transkripsiyon işareti	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Kalın	Harf çevrimi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Ortak	Harf çevrimi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
	b	86	62			192	158		ç	85	66
	d	56	34			120	103		m	267	201
	g	160	118			217	178		p	59	47
	k	109	86			172	137		z	114	85
	l	136	107			121	102		s, ş,	198	104
	n	115	97			170	142		ş, ~~ş~~	62	102
	r	260	213			160	119				
	t	172	137			45	34				
	y	81	66			159	96				
						88	74				

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ünsüzlerin bir kısmının hem kalın hem de ince şekilleri ayrı karakterlerle belirtilirken, bir kısmının ince ve kalın şekilleri ayrı ayrı işaretlenmemiştir. Bu uygulama, kalın ve ince şekilleri ayrı karakterlerle işaretlenen ünsüzlerin yer aldığı kelimelerin telaffuzlarını standartlaştırırken, ince ve kalın şekilleri ayrı karakterlerle işaretlenmeyen ünsüzlerin telaffuzlarının kalın mı, yoksa ince mi olacağının belirlenmesini, söz konusu ünsüzün kelime içinde birlikte kullanıldığı ünlü ve ünsüzlerin kalınlık-incelik özelliklerine bırakmıştır.

1.2.1. Köl Tigin ve Bilge Ka an Yazıtlarının Ortak Metinlerinde Kullanılan Çift ünsüz aretleri

Tablo 3: Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının ortak metinlerinde kullanılan çift ünsüz işaretleri ve geçiş adetleri:

	Harf çevrimi		Harf çevrimi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi		Harf çevrimi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
-			,	14	16		ñ	95	79
-									
-						!		32	35
						"	, yn		

Enformasyon teorisine göre her ne kadar tek karakter ile temsil edilseler de geçiş sıklıkları yazıttan yazıta farklılık arz eden çift ünsüzlerin üzerine düşen bilgi yükü bir ünsüzü temsil eden diğer karakterlere göre daha yüksektir.

1.2.2. Köl Tigin ve Bilge Ka an Yazıtlarının Ortak Metinlerinde Kullanılan Hece aretleri

Tablo 4: Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının ortak metinlerinde kullanılan hece işaretleri ve geçiş adetleri:

İnce	Harf çevrimi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Kalın	Harf çevrimi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Ortak	Harf çevrimi
	[redacted]	-	1						

sisteminin yazıcıya sunduğu imkânlar çerçevesinde Köktürk yazı sisteminin ünsüzleri kullanma konusundaki esnekliğini bu uygulamadan hareketle değerlendirmek mümkündür:

. .#

Örnek sayısı: 5

Tablo 5: Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında kullanılan # ve karakterleri ve geçiş adetleri:

Karakter	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
#		55	64	50	41
#		10	2	10	2
#		1	1	-	1
		198	190	109	86
		72	53	36	30
		13	22	11	12

Ö :

!# % : ü ü ü

[4] & & % % **!# %**

ü : , dizlilere diz çökt rm şler [5]

Köl Tigin yazıtının Doğu y z n n 2 satırı (KT D2)

! : ü ü ü /

% ‼

[ü]: dizlilere diz çökt rm şler

Bilge Kağan yazıtının doğu y z n n 3 satırı (BK D3)

 # : ü

% % % % % # % # **#** %

" $ % %

ü ü ü ü : Tanrı vermiş (olduğu) için, babam kağanın askerleri kurt gibi imiş, d şmanları (da) koyun gibi imiş KT D12

[3]

: ü

% % % % % % # %

% " $ %

ü ü ü ü : Tanrı vermiş (olduğu) için, babam kağanın askerleri kurt gibi imiş, d şmanları (da) koyun gibi imiş BK D11

. . . #

Ö :

Ö :

….: [ ] ü

% % % # % % ' % %

…… %

ü ü ü ! ü [!

ü ü ! **:** Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer delinmedikçe (ey) T rk halkı (senin) devletini, yasalarını kim yıkıp bozabilirdi, T rk milleti aklını başına topla, aslına dön! KT D22, 23

 # % : ü

% % % # % % % % %

 # % % % # % % %

ü [ ] ü ü ü [

[ ] ü ü : Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer delinmedikçe (ey) T rk halkı (senin) devletini, yasalarını kim yıkıp bozabilirdi, T rk milleti aklını başına topla, aslına dön! BK D18, 19

% :

! % % ' % % ' % **%**

ü ü : ile, iki şad ile (birlikte) ölesiye yitesiye çalıştım, çabaladım, kazandım KT D27

….. # % : [ ]

! % % % ' **……. # %**

[ ] ü ü : Kardeşim Köl Tigin ile, iki şad ile (birlikte) ölesiye yitesiye çalıştım, çabaladım, kazandım BK D22

. . . #

Ö :

Ö :

% : ü

$ (% % % (% % **%**

: ! " oturup (buradan Çine ve diğer lkelere) kervanlar gönderirsen hiç derdin olmaz KT G8

% # : ü

(% % % (% % #

[ ] [ ] [ ] : ! " oturup
(buradan Çine ve diğer lkelere) kervanlar gönderirsen hiç derdin olmaz BK K6

! # : ü ü ü ü

! # %

"Başlılara # KT D18

! & : ü ü ü ü

! & % %

Başlılara # BK D16

% % $: ō

(% (% % **%** **% $** % % #

ü ü ( ) **:** T rk halkı , halk olsun diye KT D11

% $:

% (% (% % **%** **$** % % #

ü ü **:** T rk halkı , halk olsun diye BK D10

$: ü

% $ %

: Halkı $ oldu KT D20

: ü

% %

: Halkı $ oldu BK D17

. . . $ (

Ö :

Ö :

$:

$ % (% #

ü ü (Ey) T rk milleti, (sen) KT G8

(**:**

(% (% #

t r k bodun tokurkak sen (Ey) T rk milleti, (sen) tok gözl s n BK K6

. .

Ö :

Tablo 7 Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında kullanılan ve karakterleri ve geçiş adetleri

Karakter	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
	#		402	260	213
			220	160	119

Ö :

[6] T. TEKİN, Kök hecedeki yuvarlak ünlüden sonra kullanılan **$** (o , u) hece işaretinden dolayı "yok" kelimesinin ünlüsünün uzun olabileceğini belirtir. bk. TEKİN: 1995, 91; ayrıca bk. TUNA: 1988, 213-282.

!# % : ü ü ü

& & % % !# %

ü : , dizlilere diz çökt rm şler KT D2

! : ü ü ü

% ‼

[ü]: , dizlilere diz çökt rm şler BK D3

. ! .

Ö :

Tablo 8 Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında kullanılan ve karakterleri ve geçiş adetleri

Karakter	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
	$ %		228	198	104
			68	45	34

Ö :

…% ') % : ü

…% ') % % (($

… …: …geride g n batısına KT G2

') % : ü

') % % (($

… …: …geride g n batısına BK K2

. ! . .

Ö :

Ö :

' :

' (% ' ' % % % ' % % ")

" : Kıtaylar, Tatabılar bunca halk gelerek , yas tutmuş KT D4

' :

' (% ' ' % % % ' % % ")

" : Kıtaylar, Tatabılar bunca halk gelerek , yas tutmuş BK D5

% : ü

% % % # % % ' % % **%**

%

ü ü ü [

: # $ % , altta(ki) yer delinmedikçe (ey) T rk halkı (senin) devletini, yasalarını kim yıkıp bozabilirdi KT D22, 23

..... % % : ü [ ]

% % % # % % % **.... % %**

% %

& **] ü ü ü [**

[ ] : # $ % , altta(ki) yer delinmedikçe (ey) T rk halkı (senin) devletini, yasalarını kim yıkıp bozabilirdi BK D18, 19

. ' .

Ö : !(

Tablo 9 Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında kullanılan ve karakterleri ve geçiş adetleri

Karakter	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
	$ %		228	198	104
	%		173	62	102

Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında kullanılan ünsüzlerle ilgili özelliklerden biri de ve karakterlerinin hem kalın ***s***, hem de ince ***s***, seslerini karşılama özelliğine sahip olmasıdır. Özellikle ek seviyesinde anlam ayırıcı bir özelliğe sahip olmayan bu durum, anlaşılabilirlik açısından bir sorun oluşturmamış ve kağanlık içindeki ağız ve şivelere ilgili karakterlerin ses değerleri konusunda bir esneklik sağlamıştır. Dolayısıyla içinde ve karakterleri yer alan kelimelerin yazılışları aynı olmasına rağmen ağız ve şivelere göre telaffuzları farklılık arz

edebilmiş ve ağız ve şiveler arasındaki s/ş seviyesinde görülen farklılık yazı dilinde tolere edilmiştir.

Köl Tigin yazıtının ortak metninde /-mIş/ eki 86 kez / -/ şeklinde yazılırken, Bilge Kağan yazıtında 14 kez / -/ şeklinde yazılmıştır ve Bilge Kağan yazıtında geçen örneklerin tamamı Köl Tigin yazıtından aktarılan metinde bulunmaktadır:

Tablo 10: Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında /-mIş/ ekinin yazımında görülen farklılıklar:

Ek	Köl Tigin yazıtındaki geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
) -)	15	8	61	54
) -)	89	86	14	14

Ö :

: ü

% : ü ü ü ü

% % $ %) %

% % % %

[……..] **:**

Babam kağan bunca kırk yedi kez * , yirmi (kez) + KT D14, 15

: ü

.. % : ü ü ü ü

% %

.. % % %

[……] **….. [ ]**

& , **:** Babam kağan bunca kırk yedi kez * , yirmi (kez) + BT D12, 13

% $ % :

% $ % % ' % #

ü **:** - t ken dağlarından . KT G4

…… % : [ ]

…… % % ' % #

[ ]ü [ ] & , **:** - t ken dağlarından . BK K3

% **:**

% % % % % (%

ü **:** Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları (da) KT G5

% **:**

% % % % (%

ü Çin halkının sözleri tatlı, ipekli kumaşları (da) BK K4

.' . .

Ö **:**

Ö **:**

: ü ü

' % (% ($ % % % (

ü (Çinliler) altın(ı), $ %ve ipekli kumaşları g çl k çıkarmaksızın öylece (bize) veriyorlar KT G5

: ü ü

' % (% ($ % % (

ü ü [ ] **ü** $/ % $ % $ %+ " 0 $ %+ BK K3, 4

.1.)

Ö **:**

Tablo 11 Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında kullanılan) ve karakterleri ve geçiş adetleri

Karakter	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
)			26	14	11
)		&	22	12	11
)		1	-	-	-
			259	172	137
		'	37	19	20
		&	5	7	4

Ö :

) :

% % % % $ %) **)** %

% %

[……..] **ü ü ü ü ü :**

Babam kağan bunca yedi kez sefer etmiş, yirmi (kez) savaşmış KT D14, 15

.. : [ ]

% % % **.**

% %

[…….] **….. &** **]** **ü ü ü**

ü[ü] : Babam kağan bunca yedi kez sefer etmiş, yirmi (kez) savaşmış BT D12, 13

.1. . **))**

Ö :

Ö :

(% :

% ((%% % % % (%

[" ü ü ü]:

Kögmen lkesi sahipsiz kalmasın diye 2 $+ %3 . örg tleyip geldik, savaştık KT D20

(%) :

(% **)** % % % % (%

& % %

[ ] **["]** **[" [**

]ü ü [ü]: Kögmen lkesi sahipsiz kalmasın diye 2 $+ %3 . örg tleyip geldik, savaştık BK D17

.4. ø

Ö :

Tablo 12 Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında kullanılan 5 ve karakterlerinin durumu

Karakter)ler	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
5		'	216	121	102
		&	30	14	16

Ö :

% $: ü ü

% $ % % % % **%** $ **$** % ' %

% ' %

[ü] ü ü % **:**
Bilgisizliği y z nden bize karşı hatalı hareket ettiğinden kağanları öld , kumandanları (ve) beyleri de öld KT D18, 19

% $! % $: ü ü

% % % **%** **$!** % $ % ' % % #

% ' % % %

ü ü ü % **[ ]**
: Bilgisizliği y z nden . . kağanları öld , kumandanları (ve) beyleri de öld BK D16

.6.

Ö :

Tablo 13 Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında art arda gelen () karakterleri ve çift ns z işaretinin kullanımı

Karakter)ler	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
			17	2	3
		&	30	14	16

Ö :

: ü

%

: Sayıca az olan halkı KT D29

: ü

%

: Sayıca az olan halkı BK D24

.(.

Ö :

Tablo 14 Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında kullanılan ve karakterleri ve geçiş adetleri

Karakter)ler	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
		"	237	170	142
			222	115	97

Ö :

% $:

% % % $% $ % % % % # % (% #

ü ü ü ü ü T rk halkı, kurduğu devletini elinden çıkarıvermiş; . kaybedivermiş KT D6, 7

% $: /

$ % % % # % (% #

% % %

… ü ü [ ] ü [ ] & ü ü T rk halkı, kurduğu devletini elinden çıkarıvermiş; . kaybedivermiş BK D6, 7

. 7 . ! !

Ö :

Tablo 15 Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında art arda gelen ve karakterleri ve ! çift ns z işaretinin kullanımı

Karakter)ler	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
			-	1	-
!		""	63	32	35

Ö :

: ü ü

% % % # % % %

% %

[ü] ü ü ü ü ü

: Babamızın, amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın diye T rk halkı için gece uyumadım, g nd z oturmad(ım) KT D26, 27

! : ü ü

% # % % $ % % % %

% ! % % % %

ü [ ] ü ü ü ü ü

: Babamızın, amcamızın kazanmış oldukları halkın adı sanı yok olmasın diye T rk halkı için gece uyumadım, oturmadım BK D21, 22

. . *

Ö :

Tablo 16 Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında art arda gelen ve karakterleri ve ***** hece işaretinin kullanımı

Karakter)ler	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
	*	"	6	6	1
*	*	+	4	-	1

Ö :

:

% ' % $ % (% % (

" **ü** D şman olmuş, (fakat) kendini d zene sokup (iyi) örg tlenememiş, yine (Çinlilere) KT D10

***:**

***** % ' % $ % (% % (%

" **ü** **:** D şman olmuş, (fakat) kendini d zene sokup (iyi) örg tlenememiş, yine (Çinlilere) BK D9

.8

• Tablo 17: Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının ortak metinlerinde kullanımında farklılık tespit edilen ünsüzler:

Karakter	Yazı çevrimi	Köl Tigin yazıtında geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtında geçiş adedi	Köl Tigin yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi	Bilge Kağan yazıtındaki ortak metinde geçiş adedi
			135	100	66
		!&	190	109	86
			259	172	137
	#		402	260	213
			220	160	119
	$ %		228	198	104
			68	45	34
			222	115	97
		"	237	170	142
	%		173	62	102
		&	30	14	16
!		""	63	32	35
)			26	14	11
#		"	64	50	41
$			122	70	55

• Bazı ünsüzlerin kalın ve ince şekillerinin ayrı ayrı işaretlenmiş olması, ünsüzlerle ilgili toplam işaret sayısını artırırken, yazıda ünlülerin geçiş sıklığını azaltmıştır. Dolayısıyla Köktürk alfabesi, bilgi teorisine göre, yazıda seslerin tamamını işaretleyen alfabe sistemleriyle karşılaştırıldığında birim yazı için kullanılan harf sayısı bakımından çok daha ekonomik bir alfabedir.

Tablo 18: Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında kullanıldığı kelimede yaklaşık değer taşıyan karakterler ve örnek sayıları:

Köl Tigin yazıtının ortak metnindeki karakter)ler
#
#
)
$
$

Köl T[illegible]gin ve Bilge
ün[illegible]zlerle [illegible]gili g[illegible]ülen f
değ[illegible]endi[illegible]ebilir:

[illegible]ın sıra[illegible]n ünlü v

n

V/F2 1 T

GEMALMAZ Efrasiyap, STT'nde işaretsiz (/.Ø./) Görev Ögeleri Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Ara tırmaları Enstitüsü Dergisi,* S. 6, Erzurum, 1996, s. 1-4.

GEMALMAZ, Efrasiyap, Standart Türkiye Türkçesi (STT) İçin Dil Bilgisi Uygulamalarında Kullanılacak İşaret ve Kısaltmalar, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Ara tırmaları Dergisi, S. 10, Erzurum,* 1998, s. 1-21.

GEMALMAZ, Efrasiyap, *Standart Türkiye Türkçesi (STT)'nin Formanlarının Enformatif Degerleri*,

VÁSÁRY, István, Doğu Avrupa'nın Runik Alfabe Sistemleri Üzerine, *TDAY Belleten 1993,* Ankara, 1995, s. 51-59.

VASİLYEV, D.D., Göktürk Yazı Kültürünün Asya'nın Merkezinden Doğu Avrupa'ya Yolu, *TDAY Belleten 1993,* Ankara, 1995, s. 61-66.

YEUNG, Raymond W., *A First Course in Information Theory,* New York, 2002.